

има извештан степен стручности за то. Јер, једно лице може одобрити извршење неког посла под изузетним околностима и пристати да на себе прими евентуалну штету, баш зато што верује да ће стручњак који треба да обави посао, примењујући своје стручно знање, спречити да штетне последице наступе. Према томе, у нашем случају не може бити речи о преузимању ризика од стране власника угинуле животиње. Чак и да је власник кобиле знао да је раднику било забрањено да се бави поткивањем, па да је ипак дао пристанак за то, и тада би се могло говорити само о делимичном преузимању ризика и о смањењу, али не и о искључењу одговорности за наступелу штету. Јер преузимање ризика оставља недирнуту одговорност за злу намеру и за грубу непажњу. Зато би се морало примити са резервом резонување Врховног суда да је „чињеница да је тужилац примио ризик поткивања на себе могла бити од пресудног утицаја само уколико је тужилац знао да је тужени Радиша нестручан.“

3. — Што се тиче одговорности лица које је извршило поткивање за њено заснивање довољан је сам факт да је његовом радњом проузрокована смрт животиње, да је, дакле, од њега поткао непосредни узрок штете. Основно је правило у теорији одговорности да свако лице које неком својом радњом проузрокује другоме штету одговара за њу. Ово правило садржи § 800 ранијег Српског грађанског законика: „Ко другоме штету какву учини, било то на имању туђем или правима и личностима, оно мора ту накнадити.“ У нашем случају радник је крив што се штета догодила. Његова кривица се састоји у томе што је погрешно обавио једну радњу, па је услед тога штета наступила. Његова одговорност не заснива се на чињеници што је и поред забране обављао поткивачки занат, нити у самом обављању забрањене активности треба видети „недозвољену радњу“, као што то чини Врховни суд. Основ његове одговорности је погрешно извршење посла, и он би био одговоран и да му није било забрањено обављање сличних послова.

Према томе, и лице које је поткивањем проузроковало смрт животиње, и власник радионице у којој је поткивање извршено, одговарају солидарно оштећеном. Само, док први одговара по основу проузроковања штете, власник радионице одговара по основу повреде уговорне обавезе, као и по основу одговорности послодавца за штету коју његови радници учине у вршењу својих дужности.

*Марија М. Тороман*

## КОЛЕКТИВНО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРАЊЕ ЛИЦА ЗАПОСЛЕНИХ КОД ПОЉОПРИВРЕДНИХ МАШИНА

Овде се приказују два случаја из праксе социјалног осигурања.

*Први случај.* — Петнаестогодишњи младић, ђак IV разреда гимназије, помагао је суседу, у виду позајмице, при вршидби жита.

Секао је повезе на сноповима на дрешу. При том раду упала му је нога у отвор од дреша, те је од вршаћег бубња смрвљена, па је отсечена до средине бута.

Власници вршаће машине поднели су још истог дана (28 јула 1952) пријаву о несрећи на послу. У одговарајућој рубрици те пријаве означили су да је у питању „колективни радник на вршалици“.

Надлежна инвалидско-пензиона комисија нашла је да је унесређеном због тога трајно умањена способност за рад за 75%. И по том основу је он тражио да му се призна право на инвалиднину.

Републички завод за социјално осигурање НР Србије одбио је захтев решењем, налазећи да у овом случају нису испуњени законски услови за признање права на инвалиднину. Тужбу странке против тог решења одбио је Врховни суд НР Србије пресудом У. бр. 3805/53 од 10 јануара 1955. Ево разлога те пресуде:

„Из пријаве о несрећи на послу која се налази у списима предмета види се да је тужилац претрпео несрећу на послу 28 јула 1952 приликом враћања наднице свом суседу за време вршидбе, а из мишљења инвалидско-пензионе комисије у Крушевцу бр. 47 од 4 октобра 1952 године види се да код тужиоца постоји трајно смањење радне способности за 75% услед губитка леве ноге на средини бутине.

„Код оваквог стања ствари правилно је тужени орга<sup>н</sup> нашао да тужилац није претрпео повреду на раду за време трајања радног односа, јер се његов рад на вршници, где је враћао надницу суседу, не може сматрати радним односом у смислу чл. 5, 57 и 60 Закона о социјалном осигурању. Стога се није ни могло тужиоцу признати право на инвалиднину по основу претрпљене несреће на послу за време тога рада, пошто пропис чл. 46 Закона о социјалном осигурању условљава признавање тога права достојањем радног односа за време претрпљене несреће на послу.

„Такође је неосновано тужичево истицање да би на његов случај требало применити прописе Наредбе о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама (Сл. лист ФНРЈ, бр. 54/47). Ово због тога јер се прописи пом. Наредбе односе на помоћне раднике на вршалицама који су запослени код сопственика вршалица а не и на лицу која у мобилној помоћној сопственицима при вршидби као што је случај код тужиоца.“

*Други случај.* — Земљорадничка задруга у Р. и лице В. закључили су 30 јуна 1953 писмени уговор, наводећи да је предмет уговора заснивање радног односа за рад на дрешу у току сезоне вршаја 1953 године. По том уговору уговарач В. се обавезао: да за време целе сезоне, вршаја 1953 године ради код задруге као пописивач и руководилац екипе дреша — вршаће гарнитуре; да уредно води књигу вршаја, уредно убире ушур и предаје га откупном предузећу; да води рачуна о сталној исправности вршаће гарнитуре и да се при премештају с гувна на гувно што мање губи у времену. Задруга се обавезала да лицу В. исплати на сваки вагон

овршеног жита по 300 динара. Уговорено је уз то да свака уговорна страна која не изврши уговорну обавезу накнади другој страни по 1.000 динара за сваки пропуштени дан.

Лице В. је, према уговору, ступило на посао, али је већ 2 јула 1953 претрпело несрећу на послу, услед које је дошло до ампутације леве руке.

Инвалидско-пензиона комисија је нашла да му је због тога трајно смањена способност за рад за 60%. По том основу је лице В. затражило да му се призна право на инвалиднину.

Захтев су одбили и првостепени и другостепени завод за социјално осигурање, налазећи да нису испуњени законски услови за признање права на инвалиднину, јер није у питању радни однос већ ортачки однос између задруге и лица В., што наводно произлази из закљученог уговора, посебице из начина плаћања лица В.

У управном спору који је покренуло, лице В. остаје при томе да је у питању радни однос, али истиче да оно има право на инвалиднину и по Наредби о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама.

Врховни суд НР Србије пресудом У.бр. 9914/54 од 18 јуна 1955 одбио је тужбу из следећих разлога:

„Оспорено решење је правилно и на закону засновано. Тужени завод је правилно нашао да тужилац нема право на инвалиднину за 60% умањене радне способности јер тужилац у моменту претрпљене несреће није био у радном односу, па се стога ова несрећа не може сматрати несрећом на послу у смислу прописа Закона о социјалном осигурању. Из уговора закљученог између Земљорадничке задруге у Рековцу и тужиоца види се да то није био уговор о раду већ уговор о делу, а што се нарочито да закључити из тач. 7 наведеног уговора у којој је било предвиђено да уколико једна уговарајућа страна не одговори обавезама из уговора дужна је да другој страни накнади 1.000 динара за сваки пропуштени дан. Из овога јасно произлази да наведени уговор нема елемената уговора о раду и да према томе тужилац у моменту претрпљене несреће није уопште био у радном односу, па се стога његов несрећни случај не може сматрати претрпљеном несрећом на послу и не може се по том основу тужиоцу признати право на инвалиднину по прописима Закона о социјалном осигурању.“

Врховни суд НР Србије се, према томе, није у овом погледу освртао на прописе Наредбе о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама. Савезни врховни суд пресудом Уж. бр. 5623/55 од 8 октобра 1955 потврдио је горњу пресуду Врховног суда НРС, усвајајући у свему њене разлоге.

По чл. 5 Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица социјално су осигурани сви радници и службеници запослени у Југославији. Лица у радном односу и друга са њима изједначена лица (чланови претставничких органа

који примају плату за свој рад, изабрана лица на сталним дужностима и уз сталну награду у друштвеним организацијама, чланови занатских и рибарских задруга, уметници и др.) социјално су осигурани како по основу болести, тако и по основу несреће ван посла и несреће на послу. Извесне категорије лица су осигурана само за случај болести и несреће на послу (студенти и ученици стручних школа и курсева за време вршења обавезне праксе, лица која организовано учествују на јавним радовима, лица на издржавању казне).

Лица запослена код радова са пољопривредним машинама, о којима је овде реч, социјално су осигурана само за случај несреће на послу. Спровођење овог осигурања је регулисано Наредбом о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама коју је донео Министар рада ФНРЈ (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 53/47), која и данас важи али са извесним изменама из 1952 које се тичу само висине доприноса који уплаћује власник машине (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 46/52).

Та Наредба (тач. 2) издваја машинисте и ложаче, који се сматрају лицима у радном односу, те за њих као такве важе општи прописи о социјалном осигурању. Њих послодавац пријављује појединачно за социјално осигурање. Остала лица, запослена код радова са пољопривредним машинама, осигурана су колективно и то само за случај несреће на послу.

То колективно осигурање је нешто изузетно у материји социјалног осигурања. Колективним осигурањем обухваћена лица послодавац не пријављује појединачно. Он их чак не пријављује ни бројно. Он само пријављује колико је дана радила машина и колика је њена погонска снага, пошто су то искључиви елементи за одређивање висине доприноса који власник машине плаћа за социјално осигурање лица обавезних на колективно осигурање.

Ипак поставља се питање која су то лица обухваћена колективним осигурањем. По тач. 3 наведене Наредбе то су „пољопривредни радници, запослени као помоћни радници код машинске вршидбе или као послуга код других пољопривредних машина са механизованим погоном“. Тај одговор, међутим, није довољан, није довољно одређен: није прописано, уз то, ко се све сматра помоћним радником код машинске вршидбе односно послугом код других пољопривредних машина.

По једном гледишту (које је изнето код првог случаја из праксе) то су само лица непосредно запослена код сопственика вршалице (односно друге машине), а не и лица која помажу при вршидби власнику жита (односно наручиоцу радова код других машина). По другом гледишту, то су сва лица запослена на радовима код вршалице односно код других пољопривредних машина, уколико већ нису осигурана по основу радног односа, како то произлази из тач. 1 Наредбе.

С много више разлога може да се брани ово друго гледиште.

Пољопривредне машине са механизованим погоном претстављају повећану опасност за лица која са њима раде. То је разлог

да та лица, за случај повреде на раду (несреће на послу), буду посебно заштићена. Нецелисходно би ту било остављати тим лицима само могућност да, у случају претрпљене повреде на раду, траже у судском спору од власника машине накнаду штете по прописима односно правилима грађанског права. Много је целисходније да у таквим случајевима унесрећени имају обезбеђена месечна примања из социјалног осигурања. Због тога је још Закон о осигурању радника, из 1922, (у § 6) предвидео посебно колективно социјално осигурање ових лица, које је било регулисано углавном на исти начин као и сада.

То, што пољопривредна машина угрожава опасношћу да претрпе повреду при раду сва код ње запослена лица, и претставља главни разлог што се Наредбом из 1947 хтело да колективно осигурају за случај несреће на послу сва та лица, уколико већ нису осигурана по другом основу.

Према томе, сматрам да одредбу цитиране тач. 3 Наредбе (нарочито кад се доведе у везу са тач. 1 исте Наредбе) треба шире схватити. Пољопривредним радницима, који су запослени као помоћни радници код машинске вршидбе или као послуга код других пољопривредних машина, треба сматрати сва она лица која помажу на вршидби односно која послужују код других пољопривредних машина. Код вршаће машине, посебице, то су сва лица која раде на самом дрешу (хранари и њихови помоћници), или бацају снопове на дреш, или одвајају сламу од дреша, или пуне и односе цакве са житом, итд.

Није важан уговорни однос тих лица према лицу код кога се обављају радови. Свеједно је да ли он њих плаћа за тај дан, или она раде у позајмици, или на моби код њега. Лице код кога се обављају радови и није њихов послодавац, већ се према тач. 5 Наредбе њиховим послодавцем сматра искључиво власник пољопривредне машине, без обзира на његов уговорни однос са наручиоцем радова. Штавише, и чланови домаћинства лица код кога машина ради, па и само то лице, уколико и сами учествују у радовима са машином, обухваћена су колективним осигурањем за случај несреће на послу. Једино је од тога искључен власник машине као послодавац.

Сужавати домашај Наредбе само на лица која је власник непосредно упослио и води их са машином, значило би често да се њоме ништа не постиже. Тиме би се најчешће штитила само лица која су већ у радном односу, којима заштита по овој Наредби и није потребна, јер су она социјално осигурана по општим прописима.

У пракси власници машине стално уз машину воде обично осим машинисте и ложача, које Наредба третира као лица у радном односу, још и по два хранара. Ако би се Наредба свела на тако мали број лица, само на хранаре, не би било потребно ослобођавати власника машине да их појединачно пријављује на социјално осигурање, другим речима не би било потребно уводити

овде појам колективног социјалног осигурања. Нису чак ретки случајеви да сами сувласници, нарочито кад их је више, немају ниједно страни лице које би водили уз машину, већ сами обављају послове машинисте, ложача и хранара. И у овом последњем случају органи социјалног осигурања, држећи се Наредбе, не ослобођавају сувласнике од обавезе да уплаћују допринос за колективно осигурање. Кад би се прихватило прво гледиште, онда не би било логично у овом случају наплаћивати допринос.

Поступак за признавање права из социјалног осигурања (напр. инвалидине или инвалидске пензије) због претрпљене несреће на послу покреће се по службеној дужности у смислу чл. 112 Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица, мада, наравно, и сам осигураник има право да тај поступак покрене. Кад је, дакле, тај поступак покренут, завод за социјално осигурање уколико унесређено лице није власник односно сувласник машине (који као такав није социјално осигуран), односно уколико то није лице у радном односу (које је као такво социјално осигурано по општим прописима), — треба да цени право на социјално осигурање по прописима наведене Наредбе. За ту оцену није важан уговорни однос унесређеног према власнику машине односно према поручиоцу радова. Не треба завод да испитује да ли је овде у питању позајмица, моба, уговор о делу или какав други уговорни однос. Није важно ни то да ли би се унесређени могао сматрати лицем у радном односу у смислу прописа о социјалном осигурању (младић из нашег првог случаја из праксе, на пример, не испуњава тај услов, јер је млађи од 16 година — чл. 23 Уредбе о одређивању и о превођењу пензија и инвалидинина). Одлучна је ту једино чињеница да ли је унесређени помагао при вршидби вршаћом машином односно да ли је послуживао при раду са другом пољопривредном машином. Уколико је то случај, том лицу треба признати право из социјалног осигурања. То значи, с друге стране, да овим колективним социјалним осигурањем не може да се користи лице које претрпи повреду од машине, а није учествовало у вршидби односно у процесу рада код друге пољопривредне машине (које је ту било посматрач или пролазник).

У пракси социјалног осигурања се ретко кад отступало од овог другог гледишта(1).

О извесним схватањима израженим у наведеним пресудама може се дискутовати и независно од прописа Наредбе о социјал-

(1) Томе је допринела свакако и Окружница Државног завода за социјално осигурање — Дирекције у Загребу, бр. IV-23471/47-149 од 2.VII. 1947 г., објављена у „Вјеснику рада“ — прилог бр. 8/47, у којој поред осталог стоји и ово: „У смислу ст. 1 цит. Наредбе, обавеза осигурања протеже се на све особе запослене код вршидбе и других стројарско-пољопривредних радова. Према томе, код тих радова запослене особе обавезне су на осигурање без обзира на њихов радни однос, те сродство са власником строја или наручитељем посла. Сам власник строја, иако особно ради са стројем, није осигуран, већ се може само добровољно осигурати код Државног осигуравајућег завода (ДОЗ)“ Друго гледиште заступа и др. Никола Дилбер (в. Коментар Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица, I издање, 1951, стр. 52, као и његову напомену на стр. 36. IV издања, 1955).

ном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама.

Пре свега не изгледа правилно објашњење појма уговора о делу и уговора о раду (којим се заснива радни однос), нити њихово разграничење. Код уговора о делу је битно да се посленик обавезује да за извесну плату (накнаду) изврши одређени посао за наручиоца. Притом је он самосталан, ради по правилу на свој ризик, такорећи у сопственој режији. Важно је само да он сврши одређени посао, да постигне одређени резултат (напр., да подигне кућу наручиоцу). Код уговора о раду (према томе код радног односа) послопримцу није остављена таква самосталност према послодавцу. Ту послопримац, за одређену плату (зараду), ставља своју радну снагу (радну способност) на расположење послодавцу за одређени рад и одређено време. Послопримац не ради у сопственој режији, већ у режији послодавца и по правилу са послодавчевим средствима за рад. Притом није важно на који се начин врши плаћање: по сату, дневно, недељно, месечно, по комаду или према извршеној чинидби.

Ако се од тога пође, онда се тешко може спорити постојање радног односа између Земљорадничке задруге у Р. и лица В. (у нашем другом случају из праксе). Лице В. је ту свој рад ставило у службу Задруге за одређено време (у сезони врше) и за одређену накнаду. Из начина плаћања — по 300 динара од вагона овршеног жита — не може да се изведе закључак да овде не постоји радни однос (тим пре кад се узме у обзир да ће та зарада износити најмање 300 дин. дневно, јер готово свака вршалица врше у просеку преко вагон жита на дан). Још мање има основа позивати се на предвиђену уговорну казну од 1000 динара дневно као на аргумент да је овде реч о уговору о делу а не о уговору о раду (и о радном односу). Уговорна казна, наиме, није елемент уговора, није нешто по чему се један уговор може разликовати од другог уговора. Она претставља само начин, средство да се обезбеди извршење уговорних обавеза. Исто као за уговор о делу, она се може, под одређеним условима, везати и за друге врсте уговора (па и за уговор о раду).

У пресуди наведеној у првом случају из праксе оперише се појмовима враћања надница и мобе. Враћање наднице у пракси не постоји. У пољопривредним радовима на нашем селу постоји позајмица (неко ради на њиви комшије данас, да би овај сутра радио на његовој њиви, тј. по принципу *facio ut facias*). Кад се у пресуди говори о враћању наднице, свакако се мисли на позајмицу. Ту се даље опет меша позајмица са мобом. Моба је начин да се неком помогне у раду. Она се од позајмице битно разликује по томе што је позајмица теретни а она добротични уговор (мада не у чистом облику, јер је лице коме се помаже дужно да храни мобаре као и код позајмице). Треба напоменути да се правна теорија слабо бавила овим уговорима.

Ако се позајмица схвати као један вид уговора о раду, а она се само тако може схватити, онда има места да се постави питање

да ли се лице које ради и док ради на позајмицу код другог може сматрати лицем у радном односу. Ту, заиста, није лако дати одговор. С једне стране, постоји стављање радне снаге на расположење онеме код кога се ради, али, с друге стране, накнада се не добије ни у новцу ни у нагури, већ исто тако у раду. Одговор на ово питање захтева у сваком случају дубљу анализу. Ипак треба напоменути да за решење овог питања, као и уопште за оцену кад и где постоји радни однос, не треба да има одлучујући значај момент социјалног осигурања, јер радни однос није условљен социјалним осигурањем. Обрнуто — социјално осигурање је последица постојања радног односа. Ово је нарочито важно за пољопривредне раднике запослене на имањима пољопривредних домаћинстава, јер код њих пропис члана 5 Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица — да су лица у радном односу социјално осигурана — не важи неограничено. Да би они могли да уживају права из социјалног осигурања, тражи се још испуњење посебних услова (до 1 јануара 1955 било је потребно да је рад трајао најмање три месеца и да је послодавац извршио уплате доприноса за социјално осигурање, а од 1 јануара 1955 тражи се само да је пољопривредни радник у последњих 30 календарских дана радио најмање 15 дана — чл. 2 Уредбе о спровођењу Закона о здравственом осигурању радника и службеника).

*Др. Милан Прелић*